

Üna pergamina da Bifrun : davart il Plaz da Samedan avaunt 400 ans

Autor(en): **Pult, Jon**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **61 (1947)**

PDF erstellt am: **06.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-216123>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Üna pergamina da Bifrun

Davart il Plaz da Samedan avaunt 400 ans

Jon Pult

Illa biblioteca da la Fundaziun Planta d'he eau chatto ün di, svutränd in ün chaschuot traunter notandas veglias, üna stupenda pergamina cun üna scrittüra ourdvalt fina e regulera cha que pera a prüma vista be stampo. La surpraisa ais steda granda vzend suotvart il nom da Jachiam Bifrun, nos venerabel scriptur rumauntsch chi ans ho regalo 1552 il prüm cudesch in nossa lingua e 1560 «L'g Nuof Sainc Testamaint».

La pergamina, chi porta la data dals 23 marz 1557, ais scritta in latin scu tuot ils documaints, las scrittüras ed ils protocols cha Bifrun ho fat scu nuder public. Nus and chattains illa biblioteca chantunela a Cuaira, aint il archiv da Samedan, illa biblioteca privata da sar Leonhard Sutter a Samedan e prubabelmaing auncha in oters lös. Ma il pü bel e pü interessant cha nus avains vis, ais la pergamina cha nus vulains cò publier.

A's tratta in se be d'üna sentenza chi metta fin ad üna dispüta. Mo nus intravzains in quist documaint giuridic da tuottas sorts detagls chi büttan ün pô d'glüsch sül vegl Plaz da Samedan avaunt 400 ans ed ans faun reviver per ün mumaint il minchadi da quel temp. Ils drets, dals quêls vain tratto in quista sentenza, e chi haun perdüro auncha tschientiners, sun in cuorts plets ils seguaints:

L'an 1513 haun ils perdavants da Joh. Andreoscha cumpro da la vschinauncha per 8 flurins ils drets da scuer e nettager la piazza publica (q. v. d. nüzzer e rasper insembel la grascha!). L'an 1532 ho Joh. Baratta pretais drets da scuer, mo sainza obtgnair radschun. L'an 1552¹ però ho sieu figl Paul Baratta, zieva avoir fabbricho üna chesa in Plaz, survgnieu il permiss «da scuer dal mür da sia chesa

---

¹ Seguond üna copcha our d'ün protocol da Jachiam Bifrun fatta l'an 1752 e 1753 tres Joh. Pernisius e tradütta l'an 1785 in rumauntsch tres Flori D. G. Planta. — Quistas scrittüras as rechattan illa biblioteca da la Fundaziun Planta.

vers la Piazza per il spazi da duos pass da pann». L'an 1557 pretendia Joh. Andreoscha cha sieus vegls drets vegnan respettos. In pü plaundscha el cunter la vschinauncha ch'ella hegia vendieu ün töch sulam dal Plaz per fabricher, que chi füss ün impedimaint per sia ed otras chesas ed eir per la via publica. La vschinauncha fo valair cha'l plandscheder gioda sieus drets uossa augmantos da valur cun memma rigur e cha la vendita dal sulam fatta dals vschins nu detta impedimaint ad üngün. Zieva plaunt e risposta, dits e cuntradits, vain güdicho cha la vschinauncha possa vender il sulam fand tschertas prescripziuns da fabrica. Ma il plandscheder dess posseder per adüna, dand a la vschinauncha 8 flurins, ils drets da scuer e nettager il Plaz fin als cunfins descrits, arsalvo tschertas restricziuns. Pü tard passan quels drets tres barat e vendita da la chesa d'ün proprietari a l'oter¹. L'an 1875 finelmaing declera Florio Rodolfo Planta, l'ultim proprietari da la chesa a la quela appartegna il dret da scuer il Plaz:² «Veziand cha las exigenzas circa il scuer in vschinauncha dvaintan vi e pü grandas e sun incompatiblas cun ils dretts ed obligs aspettants a mia chesa, schi am he eau a scopo d'alver ogni discrepanza da tela vart . . . ressolt da *renunzier* formelmaing als dretts chi aspettaven als proprietari da mia chesa da pudair scuer il Platz, dretts, tiers l'acquist dals quels füttn replichedamaing purtos notabels sacrificis.»

Ils temps as haun müdos. Que chi'd eira pü bod üna giodia ais dvanto zieva passa 350 ans ün agravi. Hoz ans pera que tuot curius cha nu's trattaiva da *dovairs*, ma da *drets* da scuer e cha quels eiran telmaing retscherchos cha's dispüttaivan dafatta per quels. *Scuer* vulaiva eir dir *nüzzager* tuot la grascha, fain e stram chi crudaiva per terra, specielmaing intuorn la suosta, dasper la stadaira e davant las ustarias. Il trafic stu esser sto grand, e tuot la grascha sün Plaz significhava ün bel chapitêl!

¹ Illa biblioteca da la Fundaziun Planta as rechattan relativs documaints: 1639 ceda Barbla (da Jan Silvet) ils drets a Mart. TUNET Lichin. 1705 vain translocho la «Cuort cumöna» u «Suosta» davent dal Plaz a cuost dal proprietari da la chesa culs drets da scuer, chi'd ais uossa Jan Batt. Planta; el avaro giavüscho quella translocaziun; ils drets da scuer vegnan extais eir sül spazi dvanto liber chi'd ais uossa unieu al Plaz. 1810 vain decis da cuvrire il Plaz cun salascheda (i'l rumauntsch italianiso da quel temp!) «primo per publico decoro, secondo doviand tegner allò Cussailg da Vschins schi chia que nun pèra decanta da dovair stèr nel fangho sco bgearras voutas s'hò stuvieu stèr.»

² In üna charta scritta da Tänikon als 26 meg 1875 als cuvihs da Samedan.

La pergamina da Bifrun ans do ün' idea dal Plaz u *plazza publica* (platea publica) e sieus cunfins. A vain numno: La *baselgia* (sacra aedis) cun clucher (turris) e sacristia (sacraestia). Ella saro steda al medem lö scu hoz, ma pü pitschna e forsa otramaing situada¹. Sper il Plaz as rechattaiva eir la *cuort cumöna* (cohors comunis) ed a medem temp *suosta*. Üna tela vain manzuneda già dal 1477 in quel interessant documaint chi disch traunter oter «cha quels da Samedan dessian giodair la Cuort in la surscritta chesa u la piazza cun giuver, suter, sulazzer scu da vegl inno haun fat»². 1530 ais gnieu fabricho üna nouva «cuort cumöna ü suoschda ü niderleg chi sto spaera ilg Platz in Samaedan, la quaela ho scurrentschas³ à damaun vardt la via cumöna, à metzdi lg Platz, a saira ls hartevals d'ün tschert Schimun Baratta, ad üngüna hura eir ls ditts hartevals». Quaista nouva suosta chi serviva eir scu chesa cumünela stu esser steda zuond bella, pü grandiusa cu cha que eira necessari (elaborata magnificentius quam pro necessitate), scu cha pretendavan quels da Schlarigna e da Bever chi vaivan da pajer landervi! La vschinauncha da Samedan pudaiva fitter vi il plaun sur u drizzer aint butias u ustaria⁴. Tres Bifrun gnins a savair cha quaist edificzi avaiava dadourvart üna s-chela (scala). Vi dal mür eira tacho üna «berlina et plata», scu cha resulta dal documaint dal 1705 a regard la translocaziun da la cuort cumöna u suosta davent dal Plaz. L'edificzi, chi ho servieu 175 ans scu chesa cumünela, staziun da s-charg e recharg, deposit da marchanzias e prubabelmaing eir scu ustaria, ais gnieu demolieu e refabricho «our dala stalla seu ovile della chiesa steda dels hereds Jan Drea»⁵. Que pudess esser «la chesa Marugg» sper il Plaz chi demuossa auncha hoz il character da suosta. La pergamina da Bifrun fo eir menziun d'üna chesa in

¹ Seguond E. Poeschel, «Die Kunstdenkmäler des Kantons Graubünden III 378», vain numno 1501, 1530 e 1550 in quel lö üna chapella da Sant Antonius. Ma dal 1551 Samedan avaiava fingio accepto la refuorma.

² Documaint latin aint il archiv da Schlarigna, nr. 9. — Seguond Selina Meyer, Chalender ladin 1939 p. 50—51, as rechattaiva quaista cuort e suosta sülla veglia e misteriusa «Cuortatscha» süsom vschinauncha.

³ Scurrentschas, da scuorrer, ho cò il sen da cunfin (vair F. Melcher, Annalas 39, p. 19).

⁴ Documaint latin aint il archiv da Samedan, nr. 53, tradiüt in rumauntsch e copcho 1783 tres J. Orlandi (copcha in possess da Leonhard Sutter).

⁵ Copcho 1783 dal cudesch da Schlarigna tres J. Orlandi (copcha in possess da Leonhard Sutter).

Plaz numneda *Turicella* «pitschna tuor» u *Trusella* seguond la traducziun rumauntscha fatta zieva Bifrun. In pü vain manzuno aint illa pergiamina cha pü bod saja sto in Plaz be üna chesa, mo cha uossa sajan *trais chesas chi tegnan ustaria* (tres domos quae hospicia exercent). Üna da quistas ustarias eira da Matthia Bunhom, scu cha resulta d'ün manuscrit rumauntsch da Bifrun¹. A vegnan auncha numnedas las chesas da Joh. Baratta e Joseph Baratta ed il üert da Jan Urschletta². Nus udins eir d'ün *sulam* (solamen) scu plazzel da fabrica, da la *via publica*, chi eira in ün lö pü largia cu'l solit, e da la *via sura* (via superior). Nus vzains a passer mnadüras (iumenta), charramainta, crapents (vehicula, plaustra, trahae), barellas³ (vectabula), schliesas (cha Bifrun latinisescha in sclesula); nus vzains a ramasser cun rastè (rastrum) u badigl (batillum) fain e stram e grascha; nus vzains a pser sülla *stadaira* (statera) chi as rechattaiva sün Plaz⁴.

Que füss interessant da localiser tuot quaistas indicaziuns e da pruver a reconstruir cun üna skizza il vegl Plaz da Samedan. Forsa cha que gratagia ad ün u l'oter lectur zieva avair let la pergiamina cha nus publichains cò i'l text originel latin e lura in üna traducziun rumauntscha, fatta sainza indicaziun da la data dal nuder Paulus Batt. Gallius. La traducziun as rechatta eir illa biblioteca da la Fundaziun Planta.

In¹ nomine domini nostri Ihesu Christi amen. Anno ab eiusdem natiuitate millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo, inditione ultima, die vero vicesimo tertio mensis Marcii. Coram iure in Samadeno sedente pro tribunali Iohanne Anthonio Müsaun, loco mei notarii tunc iudicis, sed agentis propter convicatum, quem tum gerebam. Cum prudentibus viris Iacobo Nutti

¹ Biblioteca chantunela Cuaira, manuscrit A 726: Santenzchia (dals 12 gün 1554) ... dvanto in chiesa Matthia Bunhom huster.

² La pergiamina cuntegna in pü divers noms da vschins da Samedan e d'otras vschinaunchas d'Engiadin'ota, traunter quels Joan Travers, müder public dal 1516.

³ Barella «pitschen char da biag», dal vegl tudas-ch bâra (F. Melcher, Annalas 38, p. 155).

⁴ Scu cha'ns demuossa il documaint già cito dal 1477 ais gnieu cumpro quel an cun contribuziuns da Schlarigna e Crasta üna stadaira chi stuvaiva però rester a Samedan.

⁵ Il text ais reprodüt exactama'ng seguond l'originel, arsalvo la differenzchaziun dad u e v, l'adöver da custabs grands e pitschens, l'interpuncziun e las scurnidas chi sun pel solit scrittas our. Custabs miss traunter cröchets [ ] as referischan ad üna copcha dal text fatta l'an 1753 da Johannes Pernisius e chi as rechatta hoz illa biblioteca da la Fundaziun Planta Samedan. — Que am suprasto d'ingrazcher a sar dr. *Rudolf Preiswerk*, Scoula evangelica Samedan, per sieu prezius agüd vi dal decifrer ed interpreter il text.

In nomine domini nostri Ihesu Christi Amen Anno ab eiusdem natiuitate Millesimo quingentesimo
quingentesimo septimo Inditione ultima die vero vigesimo tertio mense Martij. Coram iure in Samadeni sedente pro tribunali
Iohanne Antonio Maffei iuris notarij tunc iudicis, ad requisitum propter conuictum quem tunc gerebam. Cum prouidentibus
iuris Iacobo Nuti pifium et Iametto Pambus et Ianseto Conuadi de Biuro Iacobo Fochi Andrea Juarandi et Iacobo Nutti
Togni de Celvina. Maucio Thoma Andrea Mampin et Florio Panse de Douvina. Paulo Iacobi Alberti Ding et Iohanne Taming
de Santhomaurio Iohanne Saueri et Antonio Sinonetti de Sijuaaplana. Iohanne Chrialofni et Iacobis Bernardi de Syllis
omnibus iuribus ordinarij ad assumptum eorum loci qui exceptionem habebant iudicandi in hanc causam Exitis quendam his
inter discretum uirum Iohannem Androsse agentem suo nomine cum sui consortibus Iacobo Tong et Caudentio Per sumarij
cumq; suo aduocato Andrea Ianni de Seanine ex una parte. Quereutes eum suo causidico Iacobe Nuti Rothen praescripto
aduersus uiciniam Samadenensem, dicentes: qualiter ipsius Iohannes maiore olim sui anno 1513 emissam sui scopandi et pur-
gandi publicam platam a uicina Samadensi. Quae iura ipse Iohannes et sui maiores quiete et sine impedimento possessione
usque ad annum 1530. Deinde lre nota a Iohanne Baratta ob eodem iura, et accessit conuictis apprehensibus ipsi actori sua
iura lata sententia per Iurisdictionem eadem iura obtinuisse. Denique per Paulum Baratta eadem his renuata ob eadem iura
propter demum dictam Turcellam, et tunc iterum eadem iura eadem actori uanfuita. Quae iura possessa per ipsum actorem
et suos pariter per spaciun anorum quadraginta quatuor, excederet actum esse ut in posterum possideret absq; ulla impet-
dimento uiciniae. Vnde illa praedicti uicines actores, querebant eandem uiciniam, uenditisse iudicium solaminis platam pub-
licam sine in angulo sacra aedis et eius turris in quo sita est ecclesia. Quae iura futurum fore impedimento aditui
solummodo uicinis et aliorum et uici publicae. Quae uicines ipsi aliquum arbitrabantur ut illa uenditum a iure prohiberetur tangi
nullis ipsi uicinis et ipsi damosa. Ad ea ego notarij et diuinitus Iohannis Martini et Andreae Poluanti conuicti uiciniae
Samadensis cum conditione Lucia Gros et cum nostro causidico Maucio Thoma scriptis nomine nostro uiciniae responsimus.
Verum esse quod uicines dicti actoris iura scopandi et purgandi publicam platam Samadensem tempore praedicti praetore emissent
a conuictis uiciniae pro precio octo florenorum. Quae iura nunquam appaerata fuissent et nunc multo pluris ualere essent. Quae tamen
ipse actor et sui maiores quiete possederunt et pacifice usi essent sine impedimento uiciniae. Neque uiciniae inquam illis litem mouisset
de illis uicibus aut momentibus se aduincisset, aut in aliquo eadem de causa se intromisset. Nunc uero si actor se uigilans his uicibus
intromitteret, nam non pateretur quencquam uiciniam, cui fuisset foenum aut messem, de uehiculo casu, aut occurrere decessum suum
tollere et colligere, vel si angulis platearum illarum aut detrusum fuerit, aut si sterues uel ab aliis prelapsam fuerit restitueret
pateretur. Et olim usam tantum demum in publicam platam coactis, nunc uero tres domos esse quae hospicia exercebant, et
si ipsi hospites alieni alienigenae foenum aduentu proponendum suis iumentis, in platam publicam morantibus, tam si quid
illis uelaret, id ipse actor pro suo iure uellet recipere, quod ipsis hospitijs foret onerosum, simulq; eadem discretis.
Quae propter nos equum putauimus, ut is actor praecum olim numerati a suis maioribus, nunc a nobis reciperet, et ea
iura nobis restitueret, et hoc iura tenorem nostrorum statutorum super illis emptionibus declarauimus. Praeterea respodimus
pro uenditione solaminis praedicti anguli: hanc uenditionem factam consensu totius uiciniae, nec eam impedimento futuram aditui
eandem dictorum actorum, quia possessores uiciniae suarum aedem de hoc non quererentur, nec uice publica, quia uia eo loco
latior esset quam alibi. Ad ea actor nos replicauit, se suum ius perpetuo possidere posse, quin huiusmodi iura appaerata non
tenentur, et misere se usucapionem longi temporis obtinuisse iuxta tenorem statuti, nec se amplius molestari posse. Praeterea
se non aduersari si quis uicinis, suum foenum, messem aut sterues, olamue rem, casu aut occurrere, aut alio obstaculo, recipere
seu colligere uellet, ut id per se aut suos non obstat. Similiter et hospites, si foenum uicinis alienigenis, aut suis, in platam pub-
licam praeposuerint, ut abeuntibus illis restans foenum recipere ualerent. Vltimus de uenditione facta dicti solaminis nullo
modo debere ualere ob supradictas causas. Ad haec nos insistimus ut si suum recipere propter antedictas causas, utpote uenditio
solaminis facta a uicinis rata maneret. His quibus et responis, dictis et contradictis et alijs pluribus ad hanc causam per-
tinentibus recitatorum uice instrumenti uenditionis dictorum uicini facta pro scopanda publicam platam scripte per domum Iohannem
Baratta, cum plurim notarij sub anno M DXXV. Item alio instrumenti uicinis latae inter ipsum actorem et Iohannem
Baratta pro causam illorum uicinis scripte per domum Georgium Trauersum publici notarij sub anno M DXXXij. Item alio
instrumenti sententia lata inter ipsum actorem et Paulum Baratta pro causam dictorum uicini scripte per me notarij sub anno
M D Lij. Iteq; statuti per utramque partem allegatis. Vtq; solaminis uenditio in angulo ecclesiae, et omnibus alijs cum materia
diligentia confideratis. Iuxta Iurisdictionem consilia habito, et nomine dni nostri IHESU CHRISTI iurato a quo omnia bona
procedunt. Iudicauit et pronuntiauit ut liceret uiciniae samadensi uendere solamen, quod est in angulo ecclesiae, pro mactificando,
ita ut murus exstruendus non excedat murum anguli ecclesiae, et postem superiorem situm ab ortu et murum anguli turri eiusdem
ecclesiae. Praeterea ut dictus actor perpetuo possideat iura scopandi et purgandi dictam platam iuxta tenorem suorum instrumentorum,
dans ipsi uiciniae florenas octo hinc ad festum Sancti Michaelis pro supplemento ipsius uenditionis dictae uiciniae. Cuius plateae
actor usifini debet iuxta tenorem sententiae latae antedictae. Prope domum Iohannis Baratta. Prope domum Mathiae Bunnho a termino qui est focus murus
domus ipsius Mathiae focus usque ad angulum murus Turcellae. Subtus uero Turcellam prout sententia supradicta inter illos
lata declaratur, et usque ad postem situm in angulo heri Iohannis Veschettae, et descendit subtus ad propinquum angulum ecclesiae
spectans platam secus solamen nunc uenditum, uergens ad superiorem uiam, exinde a fenestra sacrae ecclesiae eundem transuerse
ad priorem fenestram uersus platam domus Iosephi Baratta prope scalam coheris conuicti. Deinde ab angulo murus coheris conu-
uicti inferiori, hoc est ab occasu, transuerse usque ad angulum superiorem domus Iohannis Baratta. Quod spaciun quod est intra
dictos confines, dictus actor debet bona fide scopare et purgare, nec ultra id excedere sub poena quinque plapoolorum promptem pro
qualibet uice. His conditionibus sub eadem poena obseruandis, ut liceat cuiq; uicino si aliquod sterues a suo uehiculo fuerit effusus
casu aut imprudencia, id batille resumere. Et si sua messis, seu suum foenum, fortuito aut aliqua uisione facta, prolabitur, ut liceat
et uicino, manu aut rastro id colligere et recipere. Similiter et hospites si praeposuerint foenum iumentis ad orientem, ut illi abeun-
tibus ualeant foenum uicinis manu aut rastro colligere et recipere. Pro uicinis ualoris quencumq; libuerit tranfere hanc
pondorandi causa hic in dicta platam habuerit, sub lateri aut in quo uis loco plateae. Tunc abiens ualeat quod a suo plastro aut
trahat, uelq; seculat; atq; ipsum erit, id totum manu aut rastro resumere sine impedimento dicti actoris. Vltimus si actor scopauerit
aut purgauerit, nunc sui collectionem eandem aut sequenti die, debet a dicta continenti platam mira praedictos confines amouere et auertere.
Quod si ita non auerterit, tunc liceat conuictis tercio die sequente id collectum pro suo auferre. In ualiquis casibus omnibus antea
nominata instrumenta rata iudicant. Actum in dicta platam publica praesentibus praescriptis et alijs pluribus

Ego Iacobus filius quoni Iohannis Biffrenti Samadensis apostolica auctoritate publicus notarij et conuictus totis
praedictis omnibus iuribus eog rogatus ab utraq; parte commissum michi fuit a pfata Iurisdictione ut haec instrumenta
sententiae scriberem, quod scripsi et in publicam formam redigi et in fidem omnium et singulorum ite actorum
me subscripsi et solito meo signo signaui et roborauit.

Una pergamina
da Bifrun
Davart il Plaz da
Samedan auant
400 ans.

Pitsthen et Ianuotto Zambuno et Ianutto Conradi de Bivero, Iacobo Fachin, Andrea Gratzchin et Iacobo Nuotti Tognae de Celerina, Mauricio Thomae, Andrea Minzin et Florino Zanoie de Pontrasina, Paulo Iacobi Martino Ding et Iohanne Taming de Sanctomauricio, Iohanne Savetti et Anthonio Simonetti de Sylvaplana, Iohanne Chrialaschi et Iacobo Bernardi de Syllio, omnibus iuridicis ordinatis aut assumpti(s) in eorum locum, qui exceptionem habebant iuridicis ordinatis aut assumpti[s] in eorum locum, qui exceptionem habebant

Exstitit quaedam lis inter discretum virum Iohannem Andreossae agentem suo nomine cum suis consortibus Iacobo Foing et Gaudentio Pitz iuniori cumque suo advocato Andrea Ian Deae de Scanivo ex una parte. Querentes cum suo causidico Iacobo Nutti Pitsthen praescripto adversus viciniam Samadensem, dicentes: qualiter ipsius Iohannis maiores olim sub anno 1513 emissent ius scopandi et purgandi publicam plateam à vicinia Samadensi. Quae iura ipse Iohannes et sui maiores quiete et sine impedimento possedissent usque ad annum 153[2]. Deinde lite mota à Iohanne Barattae ob eadem iura et accersitis convicis approbantibus ipsi actori sua iura, lata sententia, per iurisdictionem eadem iura obtinuisse. Demum per Paulum Barattae eadem lis renovata ob eadem iura propter domum dictam Turicellam, et tunc iterum eadem iura eidem actori ratificata. Quae iura possessa per ipsum actorem et suos parentes per spacium annorum quadraginta quatuor, crederet aequum esse, ut in posterum possideret absque ullo impedimento viciniae.

Ultra illa praedicti universi actores querebant, eandem viciniam vendidisse modicum solaminis plateae publicae sitae in angulo sacrae aedis et eius turris, in quo solamine aedificaretur. Quae aedificatio futura foret impedimento aditui suarum aedium et aliarum et viae publicae. Quamobrem ipsi aequum arbitrabantur, ut illa venditio à iure prohiberetur, tamquam inutilis ipsi viciniae et ipsis damnosa.

Ad ea ego notarius et Dionisius Iohannis Martini et Andreas Zavaritti convici viciniae Samadensis cum coadiutori Lucio Gros et cum nostro causidico Mauricio Thomae suprascripto nomine nostrae viciniae respondimus, verum esse, quod maiores dicti actoris iura scopandi et purgandi publicam plateam Samadensem tempore predicto praeterito emissent a convicis viciniae pro precio octo florenorum. Quae iura nunquam appreciata fuissent et nunc multo pluris valoris essent. Quae tamen ipse actor et sui maiores quiete possedissent et pacifice usi essent sine impedimento viciniae. Neque vicinia unquam illis litem movisset de illis iuribus aut moventibus se adiunxisset aut in aliquo eadem de causa se intromisisset. Nunc vero is actor rigidius his iuribus utifrueretur, nam non pateretur quenquam vicinum, cui fuisset foenum aut messem de vehiculo casu aut occursu decisum, suum tollere et colligere, vel si angulis platearum illisum aut detrusum fuerit, aut si stercus à vectabulis prolapsum fuerit, resumere pateretur. Et olim unam tantum domum in publica platea extitisse, nunc vero tres domos esse, quae hospicia excercerent, et si ipsi hospites alicui alienigenae foenum darent proponendum suis iumentis in plateam publicam morantibus, tum, si quid illic restaret, id ipse actor pro suo iure vellet recipere, quod ipsis hospitibus foret onerosum simulque eisdem

divertentibus. Quapropter nos aequum putaremus, ut is actor precium olim numeratum à suis maioribus nunc à nobis reciperet et ea iura nobis restitueret et hoc iuxta tenorem nostrorum statutorum super illis emptionibus declarantium. Praeterea respondimus pro venditione solaminis praedicti anguli: hanc venditionem factam consensu totius viciniaec nec eam impedimento futuram aditui aedium dictorum actorum, quia possessores vicinarum suarum aedium de hoc non quererentur, nec viae publicae, quia via eo loco latior esset quam alibi.

Ad ea actor uti. replicavit; se suum ius perpetuo possidere posse, quia huiusmodi iura appreciari non tenerentur et insuper se usucapionem longi temporis obtinuisse iuxta tenorem statuti nec se amplius molestari posse. Praeterea se non adversari, si quis vicinus suum foenum, messem aut stercus, aliamve rem, casu aut occurso aut alio obstaculo, recipere seu colligere vellet, ut id per se aut suos non obstaret. Similiter et hospites, si foenum iumentis alienigenis, aut suis, in plateam publicam praeposuissent, ut abeuntibus illis restans foenum recipere valerent. Ulterius de venditione facta dicti solaminis nullo modo debere valere ab suprascriptas causas.

Ad haec nos institimus, ut is suum reciperet propter antedictas causas utque venditio solaminis facta à vicinis rata maneret. His questis et responsis dictis et contradictis, et aliis pluribus ad hanc causam pertinentibus, recitataque uno instrumento venditionis dictorum iurium factae pro scopanda[m] publicam plateam scripto per dominum Iohannem Traversium publicum notarium sub anno MDXVI. Item alio instrumento unius sententiae latae inter ipsum actorem et Iohannem Barattae per causam illorum iurium scripto per dominum Georgium Traversium publicum notarium sub anno MDXXXII. Item alio instrumento sententiae latae inter ipsum actorem et Paulum Barattae per causam dictorum iurium scripto per me notarium sub anno MDLII lectisque statutis per utramvis partem allegatis visoque solamine vendito in angulo ecclesiae et omnibus aliis cum matura diligentia consideratis. Praefata iurisdictio consilio habito et nomine domini nostri IHESU CHRISTI invocato. à quo omnia bona procedunt. Iudicavit et pronuntiavit, ut liceret viciniaec Samadensi vendere solamen, quod est in angulo ecclesiae, pro inaedificando, ita ut murus exstruendus non excedat murum anguli ecclesiae et postem superiorem situm ab ortu et murum anguli turris eiusdem ecclesiae. Praeterea, ut dictus actor perpetuo possideat iura scopandi et purgandi dictam plateam iuxta tenorem suorum instrumentorum, dans ipsi viciniaec florenos octo hinc ad festum Sancti Micahelis pro supplemento ipsius venditionis dictae viciniaec.

Cuius plateae publicae hi sunt confines, partim consensu partium dicti, partim à iurisditione designati. Prope domum Iohannis Barattae actor uti-frui debet iuxta tenorem sententiae latae antenominatae. Prope domum Mathiae Bunhom à termino, qui est secus murum domus ipsius Mathiae fixus usque ad angulum muri Turizellae. Subtus vero Turicellam prout sententia supranominata inter illas lata declaratur et usque ad postem situm in angulo horti Iohannis Urschlettae et descendente subtus ad propinquum angulum ecclesiae, spectans plateam secus solamen nunc venditum, vergens ad su-

periolem viam, exinde a fenestra Sacrastiae ecclesiae eunde transverse ad primam fenestram versus plateam domus Iosephi Barattae prope scalam cohortis comunis. Deinde ab angulo muri cohortis communis inferiori, hoc est ab occasu, transverse usque ad angulum superiolem domus Iohannis Barattae. Quod spacium, quod est intra dictos confines, dictus actor debet bona fide scopare et purgare nec ultra id excedere sub pœna quinque plapardorum promptorum pro qualibet vice. His conditionibus sub eadem pœna observandis, ut liceat cuique vicino, si aliquod stercus à suo vehiculo fuerit effusum casu aut imprudentia, id batillo resumere. Et si sua messis, seu suum fœnum, fortuito, aut aliqua illisione facta, prolabitur, ut liceat ei vicino, manu aut rastro id colligere et recipere. Similiter et hospites, si praeposuerint fœnum iumentis advenientium, ut illis abeuntibus valeant fœnum restans manu aut rastro colligere et recipere. Porro, si vicinia voluerit, quocunque tempore libuerit, transferre stateram in alio loco, ut ei liceat id agere. Dum vero hoc in loco manet, tunc quilibet vicinus aut etiam forensis, qui fœnum aut stramen ponderandi causa hic in dicta platea habuerit, sub statera aut in quo vis loco plateae. Tunc abiens valeat, quod à suo plaustro aut traha vulgo sclesula [schliessa] dilapsum erit, id totum manu aut rastro resumere sine impedimento dicti actoris. Ulterius si actor scopaverit aut purgaverit, tunc suum collectum eodem aut sequenti die debet à dicta continenti platea intra praedictos confines amovere et avehere. Quod si ita non aveherit, tunc liceat convicis tercio die sequente id collectum pro suo auferre. In reliquis autem omnibus antenominata instrumenta rata iudicant. Actum in dicta platea publica presentibus suprascriptis et aliis pluribus.

Ego Iacobus filius quondam Iohannis Biffrontis Samadensis, apostolica auctoritate publicus notarius et convicus suprascriptus, praedictis omnibus interfui eoque rogatus ab utraque parte commissum michi fuit à prefata iurisdictione, ut hoc instrumentum sententiae scriberem, quod scripsi et in publicam formam redegi et in fidem omnium et singulorum ita actorum me subscripsi et solito meo signo signavi et roboravi.

In¹ lg nom da noass Segner Jesu Christi Amen. In lg ann da sia naschintscha milli tschinchtschient tschinquanta sett, in l'indictium ultima, alg di vainch et trais dalg mais marz. Avaunt lg drett in Samaedan, sezziant in lg tribunal lg Sr. Johan Antonio Mysaun, in pe da mi nudaer, da que timp mastrael, ma fatschiant anoma da la cuviaunza, siant eau cuvi. Cun ls prudaints homens Jachiam Nuot Pitschen, Januott Zambun et Januott Curadin da Biver, Jachiam Fachin, Andrea Gratzyn et Jachiam Nuotttungia da Cellerina, Murezzan Tumaesch, Andraea Minzin et Flurin Zanoja da Puntra-

¹ Reproduzioni dal text seguond ils princips già exposts tal text latin. Custabs u plets miss traunter cröchets [] significhan correcturas u agiuntas fattas da nus.

sina, Paul Jachiam Martin Ding et Joan Tamin da San Murezzan, Joan Savet et Antoni Simunet da Sylvaplauna, Johan Chrialasch et Jacob Bernard da Selg, tuotts truaduors dapütos u tschernieus in loe da quels chi havaivan scüsa da judichaer in quista caussa.

Ais alvo sü üna differentia traunter lg discret hom Johan Andreoscha fatschiant à sieu nom, cun ls sieus assistents Jaechiam Fuoing et Guding Pitz juven et cun lur avuô Andraea Jan Deae da Schianf, da d'üna vart. Mattant ün plaunt, traes lur pistant Jachiam Nuott Pitzan superscritt, incunter la vschinaunchia da Samaedan, dschant: Quaelmaing ls vilg[s] da ditt Johan avaut timp, anno 1513, haegian ngieu cumpro ls dretts da scuaer et nattagiaer la publica piazza our da la vschinaunchia da Samaedan. Ls quaels dretts el Johannes et ls seis vilgs haegian quietamaing et sainza impedimaint possidieu infina lg ann 1532. Allhura, siant muantô üna drachüra da Johann Baratta per ls madems dretts, schi haegiane, consentint ls cuvichs clamôs allô tiers, traes üna santentzia tratta, tael dretts obtg[n]ieu dalg drett. Pür zieva siant traes Paul Baratta ditte differentia renovaeda per ls madems dretts, per causa la chaesa anumnaeda Trusella, schi sajan ls ditts dretts à quel planschaeder ratifichiôs. Ls quaels dretts siant traes el planschaeder et seis vilgs possidieus per spaci da quaraunta et quatter anns, schi craja el chia saja appusaivel, chia el ls possidescha eir da quinder invia sainza impedimaint da la vschinaunchia.

Ultra da que tuotts ls supraditts planschaduors s'alman-taiven, chia ditte vschinaunchia haegia vendieu ün pó d'sulam da la piazza publica, giaschaunt in ün chiantun da la baselgia et da sia tuorr, in lg quel sulam dess gnir fabricchio: la quaela fabrica gniss ad esser impedimaint alg transit (ù antraedia) da lur chaesas et da ôtras et à la via publica. Pertaunt crajene esser appussaivel chia taela ven[d]ita traes lg drett gniss scumandâeda sco mael nüzzaivla à la vschinaunchia et ad els danaivla.

Sü sura havains eau nudaer et Dionisius Johan Martin et Andraeas Zavaritt, cuvichs da la vschinaunchia da Samaedan, cun lg assistent Luci dalg Gross et cun noas mussaeder Murezzan Tummaesch superscritt respondieu anome da noassa vschinaunchia: Chia vaira saja chia ls vilgs da ditt planschaeder ls dretts da scuaer et nattagiaer la piazza publica da Samaedan per lg praditt temp passô haegian cumprô dals cuvis da la vschinaunchia per lg pretsch

da flurins oaich: ls quaels dretts mae nun sajan stôs appridschôs, et huossa sajane da blear plü valüta. Ls quaels dretts perô el planschaeder et seis vilgs haegian possidieu quietamaing et gudieu pashaivelmaing sainza impedimaint da vschins, ne la vschinaunchia me muanto ingüna lita per quaels dretts, ne s'miss cun quels chi muantaivan, ne s'intromiss cun ingün per quaella causa. Ma huassa gioda tael planschaeder aquels dretts cun plü rigiditaet, per che chia el nun lascha chia ün vschin, scha per cas, ù iscuntrant qualchün, dess giù fain ù mess giù dalg chiarr, poassa rasper ù pilgaer sü lg sieu, ù scha füss stratt giù per ls chiantuns da las vias ù appilgiô, ne lascha rasper sü scha füss strüzzo grascha giù da las barellas. Et avaunt temp saja stô dich üna chaesa in la piazza publica, ma huossa sajan trais chi tegnan hustaria, et scha tael ustirs ad inqualchün eister dettan fain da metter avaunt a sias mnadüras, chi staun in la piazza publica, allhura scha d'areista qualchiosa, schi voelgia el lg planschaeder pilgaer per sieu drett, lg quael füss graditsch à tael ustirs, et eir à lur giasts. Peraque schi crajans esser appussaivel chia tael pretsch, chi eira avaunt temp dô da seis vilgs, lg ditt planschaeder pilgia inavous da nus, et ns restituescha tael dretts, et aque tenur noass stratüts, chi declaera sura da tael cumpras. Plü inavaunt havains respondieu per la vendita dalg sulam da ditt chiantun: chia quella vendita saja fatta cun consentimaint da la vschinaunchia, et chia que nun vegnia à daer impedimaint ingün al' antraeda da ditts planschaduors, perche eir ls possessuors da las proassmas chaesas nun s'almaintan da quellas varts, neir à la via cummoena, perche la via saja plü laeda allô cô utrô.

Sün aque ho replicchio lg planschaeder . . . , chia el seis dretts adüna poassa possidair, perche chia tael draets nun sajan culpaunts da gnir appridschôs, et ultra da que chia el haegia la possessiun da lung timp tenur stratüt, ne poassa plü gnir mulestô. Melgs inavaunt chia el nun voelgia esser incunter sch'inquael vschin voelgia raspaer ù pilgaer sü sieu fain, mess, grascha ù otras chiossas chi's strüzzessan per cas ù per iscunter ù ôter impedimaint, cha que ne traes el ne ls seis nun dess gnir impedieu. Lg sumgiaunt eir ls ustirs, schels mettan fain àvaunt à mnadüras eistras sco eir à las lur in la piazza publica, chia els, giant tael davent, poassan pilgiaer sü lg lur fain chi reista. Plü inavaunt davart la vendita fatta, nun daja ella . . . in valid per las praedittas caussas.

Sün aque havains nus fatt instantia, chia el dess pilgaer inavous lg sieu per las antedittas caussas et chia la vendita dalg solam fatta da vschins reista ratta et fearma. Siant miss quist plaunt, raspoasta, ditts, contraditts, et ôtras chiossas plüssas chi pertegnan à quista caussa, siant lêt ün instrumaint da la vendita da ditts dretts, fatta per scuaer la publica piazza, fatt traes Sr. Johan Travers nudaer publico in lg ann 1516. Item ün ôter instrumaint da d'üna santentia tratta traunter el planschaeder et Joan Baratta per caussa da quels dretts, scritt traes Sr. Georgio Travers nudaer public, anno 1532. Item ün ôter instrumaint d'üna santentzia tratta traunter el planschaeder et Paul Baratta per caussa da ditt dretts, scritta traes me nudaer sub anno 1552. Haviant lett statüts allegôs da l'üna part et da l'ôtra, et vis lg sulam vendieu in la chiantunaera da la baselgia, et tuottas ôtras chiossas cun madüra diligentia considerô: Schi ho lg antescritt drett, haviant ngieu cussailg et clamô in agüd lg nom dalg Segner Jesu Christi, dalg quaelvain tuott bain, jüdi-chio et pronuciô: CHIA la vschinaunchia da Samaedan poassa vender lg sulam chi ais in la chiantunaera da la baselgia, per fabbrichaer sü sur: però chia lg mür chi hô da gnir fatt nun passa our lg mür da la chiantunaera da la baselgia, et lg poest züra schantô à damaun vart, et lg mür da la chiantunaera da la tuorr da tael baselgia. Plü inavaunt chia ditt planschaeder per saimper possidescha ls dretts da scuaer et natagiaer ditta piazza seguont lg tenur da seis instrumaints, dant à la vschinaunchia florins oaich à que à St. Micheil, per lg supplimaint da la vendita da ditta vschinaunchia.

La quaela piazza publica ho tael cufins, part dôs aint da las parts, part eir designôs dalg drett. Daspaer la chaesa da Johan Baratta dess lg planschaeder gudair tenur la santintzia daeda sü sur manzunaeda. Daspaer la chiaesa da Matthia Bunhom dalg tierm chi ais schantô daspaer lg mür da la chiaesa da Matthia infina a la chiantunaera dalg mür da la Trusella. Ma suott la Trusella sco in la santentia suranumnaeda traunter els tratta vain declarô et infina alg poest miss in la chiantunaera dalg hüoert da Jan Urschletta, giand in qui suott tiers lg proassam chiantun da la baselgia, chi guarda la piazza daspaer lg sulam vendieu huossâ, chi verza scunter la via zura, da lônd da la fneistra da la sacristia da la baselgia giant à traviers à la prüma fneistra incunter la piazza da la chiaesa da Joseph Baratta daspaer la schiaela da la cuort cum-

moena. Allhura da la chiantunaera zuott dalg mür da la cuort cummoena, quae ais da saira vart, à traviers infina à la chiantunaera zura da la chiaesa da Joan Baratta. Lg quael spaci chi ais ainfra ditt cuffins, ditt planschaeder dess a buna fê scuaer et nattagiaer, ne passaer our ultra suott paina tschinch plaparts bluotts per vouta. Cun traer tael conditiuns suott la mademma falla: chia immünchia vschin, scha füss strüzzo grascha giù dalg crapent, per cas ù nun vuliant, poassa raspaer sü cun ün badilg. Et scha sieu fain ù sia mess saja cun s'pilgiaer ù ushilgioe s'strüzess, chia tael vschin possa aque cun maun ù cun ün rastè cler et pilgaer sü. Lg sumgiaunt eir ls ustirs, scha els mattessan avaunt fain à mnadüras da quels chi voalvan aint, chia poassan, cura chia sun davent, cun maun ù cun ün rastè raspaer et cler sü lg fain chi reista. Ultra da que, scha la vschinaunchia voul la stadaira transferir in ün ôter loe, da che timp chia ly sumailga boen, schi poassa ella que faer. Ma d'intaunt ch'ella stô in aque loe schi pô inmünchia vschin ù eir fullastyr chi ho in ditte piazza fain ù stramm per psaer, saja suott la stadaira ù in che loe dalg plazz chia saja, cura el vo davent, tuott aque chi s'strüzza ù da sieu chiarr ù schliesa, cun maun ù cun ün rastè raspaer sü, sainza impedimaint da ditt planschaeder. Melg inavaunt scha lg planschaeder scuess ù raspess inqualchossa insemmel, schi daja el aque chia el ho raspô insemmel aquel di ù lg sequaint mnaer davent our dalg contgnair et cuffins da ditte piazza. Et scha el nun hô mno davent in tael moed, schi poassan ls cuvichs lg tearz di raspaer insemmel et mnaer davent per lur. Ma, in las ôtras chiossas tuottas judichian els ls suranumnôs instrumaints ratts et fearms. Dvantô in ditte piazza publica praesaents ls superscritts et ôters plüs.

Et eau Jachiam, filg [da] Johan Biffrun da Samaedan, traes authoritaet apostolica public nudaer et cuvih ut supra sun stô praeschaint à tuottas suprascriptas actiuns, et siant da tuottas duos parts avuô, m'ais dô commischiun dalg supraditt drett chia eau aquaist instrumaint da santinzia scriva, lg quael eau hae scritt et ardüt in publica fuorma, et in fede da tuottas chiossas usche agitaedas, m'hae eau suotascritt et cun mieu segn confirmô.

Et eau Paulus Batt. Gallius, publ. Imp. pot. Notarius, hae aquaist praeschaint Instrumaint da Santenzia, sün istanzia da sar Tregg da Samaedan, à bona fe our dalg original latin copiô et da

plaed in plaed in Romaunsch transferieu: in maggior fede suottscritt et signô.

La pergamina, cha nus avains cò publicho i'l originel latin ed in traducziun rumauntscha, nun ans quinta inguotta danöv davart la vita da Bifrun. Mo ella ans muossa ün po l'ambiant inua ch'el ho vivieu, e la scrittüra ans do ün' idea da la conscienziusited ed exactezza scu eir dal sentimaint estetic e la finezza da Bifrun.

Que füss da stüdger üna gEDA a fuonz sia ouvra tgnand quint eir dals manuscrits chi sun avant maun e chi paun der tscherts sclerimaints. Ad existan bain singuls stüdis davart Bifrun¹, mo üna biografia pü granda essans auncha debituors a l'autur chi ho — as po bain dir — s-chaffieu nossa lingua da scrittüra. Sieu Nouv Testamaint ais üna da las pü curaschusas e bellas prestaziuns engiadinaisas. Bifrun ho nuto modestamaing in sieu taquint: L'an 1560 d'he eau do our il Nouv Testamaint tradüt illa lingua dal pajais cun granda fadia ed a mieus egens cuosts da ca. 200 rainschs (Anno 1560 Novum Testamentum excusum est à me lingua vernacula tractum magno labore et meis impensis circa 200 ren. excusum).² Que correspuonda, calculo zuond s-charsamaing, a pü da 5 000 francs d'hozindi! Il scriptur rumauntsch nun ais mê sto pajo per sias fadias, al main da tuots Bifrun.

Taunt dapü aise nos dovoir dad undrer sia memüergia e da fer debita menziun dal nouv documaint chatto, la bella pergamina scritta da sieu maun. Ella ais ün dals pü prezios manuscrits cha posseda hoz la biblioteca da la Fundaziun Planta.

¹ Nus algordains a l'ediziun critica da Theodor Gartner, a las survistas da nossa litteratura, als referats da Rudolf Filli ed Artur Caffisch ed in ultim ad ün artichel da Giosuel Bott chi demuossa a basa da protocols da Bifrun — hoz in possess da Leonhard Sutter — ch'el ais mort pü tard cu cha's crajaiva, prubabelmaing l'an 1579 (voir Fögl Ladin dals 2. 11. 43).

² Biblioteca chantunela Cuaira, manuscrit B 175.